

Livsåskådningskunskap 30.3.2021

Slutgiltiga beskrivningar av goda svar 18.5.2021

Tabellen i denna fil (på sidan 3) är inte nödvändigtvis fullkomligt tillgänglig för till exempel användare av skärmläsningssystem.

Grunderna enligt vilka bedömningen gjorts framkommer i de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar. Uppgiften om hur bedömningsgrunderna tillämpats på examinandens provprestation utgörs av de poäng som examinanden fått för sin provprestation, de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar och de föreskrifter gällande bedömningen som nämnden gett i sina föreskrifter och anvisningar. De slutgiltiga beskrivningarna av goda svar innehåller och beskriver inte nödvändigtvis alla godkända svarsalternativ eller alla godkända detaljer i ett godkänt svar. Eventuella bedömningsmarkeringar i provprestationerna anses vara jämförbara med anteckningar och sålunda ger de, eller avsaknaden av markeringar, inte direkta uppgifter om hur bedömningsgrunderna tillämpats på provprestationen.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

Studentexamensprovet mäter hur de mål som definieras i grunderna för läroplanen har uppnåtts. Provet i livsåskådningskunskap våren 2021 har utarbetats i enlighet med grunderna för gymnasiet läroplan 2015 (GLP15).

Livsåskådningskunskap är ett tvärvetenskapligt läroämne som bygger på humanistiska vetenskaper, kultur- och samhällsvetenskaper samt filosofi. I studentexamensprovet i livsåskådningskunskap ska man bedöma såväl den studerandes förmåga att skickligt och mångsidigt kunna analysera och uttrycka

livsåskådningsfrågor. Likaså bedöms examinandens generella nivå av livsåskådningsmässig insikt.

Livsåskådningsfrågor är ofta personliga, men reflektionen kring dem bygger på intellektuella kompetenser, som kritiskt tänkande, konsekvens, entydighet och systematik.

Det åskådningsmässiga tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet uttrycks. Uttrycksformen bedöms på många olika plan, från textens litterära uttrycksfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en språkligt god framställning är ett kännetecken på ett gott svar i livsåskådningskunskap endast i den mån den uttrycker gott åskådningsmässigt tänkande. Det här innebär ofta flera olika egenskaper hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett gott svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte ens ett godkänt svar om de inte besvarar frågan. Därför är det allra viktigaste av kriterierna nedan att svaret är relevant.

Enhetligheten i ett svar har att göra med dess struktur. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt förstå och utvärdera argument syns i form av följdriktighet och flera dimensioner i svaret. Ett enhetligt svar är tydligt och välstrukturerat.

Att svaret är övertygande innebär inom livsåskådningskunskap att mångsidiga och åskådningsmässigt väsentliga synpunkter behandlas på ett följdriktigt sätt. Svarets faktagrundval är tillräckligt bred och även aktuell, då frågeställningen kräver det. Faktapåståenden, motiverade ståndpunkter och rena åsikter hålls tydligt åtskilda från varandra och kopplingarna mellan framlagda påståenden och motiveringar är tydliga. Typiskt för livsåskådningskunskapen är användningen av träffande och aktuella exempel. De gör svaret övertygande.

Ett gott åskådningsmässigt tänkande syns i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Utöver det här inverkar hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. I livsåskådningskunskap korrelerar oftast de formmässiga och innehållsliga dimensionerna med varandra åtminstone delvis då svaret uppfyller minimikraven på relevans, alltså då det motsvarar uppgiften. Ett svar kan ändå kunskapsmässigt vara bra, samtidigt som sättet att uttrycka tankegångarna kan vara svagt, eller tvärtom. Dimensionerna är dock inte helt oavhängiga av varandra eftersom uttrycksättet, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är relaterade till varandra.

På grund av naturen hos uppgifterna i livsåskådningskunskap är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för proven i realämnen gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/sv_foreskrifter_realamnen.pdf). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen av studentprovsvaren i livsåskådningskunskap då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. De här kriterierna i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialelementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknyter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Poängtal för studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

Provet i livsåskådningskunskap omfattar nio uppgifter av vilka examinanden ska besvara fem. Provet består av två delar. Del 1 omfattar sex uppgifter. Var och en av de här uppgifterna ger 0–20 poäng. Del 2 omfattar tre uppgifter som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del 1 och 0 till 2 uppgifter i del 2. Det maximala antalet poäng i provet är 120. För att nå detta poängantal måste examinanden besvara tre uppgifter i del 1 och två uppgifter i del 2.

I anvisningarna för poängsättning i beskrivningarna av goda svar nämns två eller tre separata fästpunkter för bedömningen, det vill säga poängtrösklar, vars syfte är att underlätta bedömningen. Antalet poängtrösklar beror på det maximala antalet poäng för deluppgiften, som alltid är delbart med fem. För de snävare delfrågorna som är värda 5 poäng finns det två poängtrösklar, vid 2 och 4 poäng, det vill säga 40 % och 80 %. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 10 eller mera används tre referenspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med detta är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervallet (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom provet i livsåskådningskunskap bedömer examinandernas eget tänkande i åskådningsfrågor kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt

olika åskådningssynpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av resonemang i fråga om åskådningar som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka aspekter som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovan nämnda kriterierna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats mycket knapphändigt. I bedömningen är det dock motiverat att i varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som kriterierna i tabellen ovan.

Det finns olika slag av material till uppgifterna. I varje del av en uppgift anges på vilket sätt materialet ska användas. Om inga anvisningar ges om användningen eller om det uppges vara frivilligt att använda materialet, till exempel "du kan utnyttja materialet", är materialet avsett som inspiration. Då är det acceptabelt att examinanden låter bli att utnyttja materialet och det minskar inte på antalet poäng. Det är förvisso bra att notera att materialet också i uppgifter av det här slaget bidrar med information och att svaret bör innehålla motsvarande mångsidighet, även om materialet inte har utnyttjats. Om examinanden trots uppmaning låtit bli att använda materialet i en deluppgift, dras alltid minst en poäng av och svaret kan nå upp till högst 75 % av maximipoängen för uppgiftsdelen. Det kan också ges mer detaljerade anvisningar om användningen av material, där examinanden till exempel uppmanas att analysera eller jämföra materialet eller söka efter några särskilda särdrag i det, såsom argument. I dessa fall kan den direkta poängminskning som följer av att anvisningarna inte följts vara större.

Uppgiftsdelarna är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdel ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett essäsvår, om inte annat anges i uppgiftsformuleringen. Med essäsvår avses ett svar som är strukturerat som en essä: inledningen är en koncis presentation av ämnet, problemet eller påståendet, mittenpartiet består av en mångsidig behandling av temat och i slutet finns de slutsatser som grundar sig på behandlingen. Om en uppgiftsdel ger mindre än 10 poäng behöver svaret inte vara uppbyggt som en essä. I deluppgifter värda mindre än 10 poäng begränsas antalet tecken. Begränsningen gäller maximiantal tecken. Om det angivna antalet tecken underskrids sänks poängantalet inte, så länge sakinnehållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligen överskrids sänker detta poängantalet. Om antalet tecken överskrids med 25–50 procent minskar antalet poäng med 1, och med 2 poäng om maximiantalet tecken överskrids med över 50 procent. Minskningen kan dock inte vara mer än 50 procent av maximipoängen för en deluppgift. Vidare minskar antalet poäng naturligtvis om svaret inte håller sig till saken.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften.

Del 1: 20-poängsuppgifter

1. Vetenskaplig och icke-vetenskaplig världsbild (20 p.)

I uppgiften begärs inte en definition av begreppet världsbild, men i ett gott svar blandar examinandena inte ihop det med begreppen världsåskådning och livsåskådning, som utöver världsbild också omfattar en uppfattning om värden och kunskap. Att behandla etik och kunskapsteori går därmed utanför uppgiftsramen.

I ett gott svar faller det sig naturligt att ta upp sådana vetenskaper och teorier som har haft en stor betydelse för världsbilden. Sådana är till exempel teorin om stora smällen (big bang) i fysiken, teorin om arternas evolution i biologin eller den historiska vetenskapens bild av förintelsen. Det räcker att examinandena går in på två olika vetenskaper. Det finns skäl att notera att olika vetenskaper inte egentligen erbjuder en enhetlig världsbild utan att det kommer an på individer och olika gemenskaper, som skolan, att skapa en sådan. Nedan ges ett exempel på hur svaret kan utvecklas från fysikens perspektiv.

Enligt den rådande standardteorin inom fysiken uppstod det universum vi känner genom en enorm urrexlosion (stora smällen eller big bang) för cirka 13,8 miljarder år sedan. Teorin bygger på observationen att galaxerna distanserar sig från jorden desto snabbare ju längre bort från jorden de ligger. Eftersom motsvarande observation skulle kunna göras från vilken punkt i universum som helst kan man dra slutsatsen att universum expanderar. På motsvarande sätt kan vi gå tillbaka i tiden och sluta oss till att materien i universum i dess urtillstånd var komprimerad till en punkt som var ytterst het, det vill säga högenergisk.

Standardteorin om stora smällen föddes inte i ett slag utan utformades till följd av forskning från 1910-talet till 1990-talet och ännu senare. Under arbetets gång lade man fram olika teorier för att förklara observationerna. Då forskningen framskred förkastades sådana alternativa teorier som inte lyckades förklara observationerna eller stod direkt i strid med dem. Detta visar att rymdfysiken under merparten av 1900-talet inte erbjöd bara en syn på universums historia. En vetenskaplig världsbild följer det läge som råder inom forskningen vid olika tidpunkter och är mottaglig för misstag och förändringar. Trots det kan den ses som mänsklighetens bästa förståelse av världen, eftersom vetenskaplig forskning till sin karaktär är självkorrigerande och kritisk. Förr eller senare avslöjas felaktiga teorier och ersätts av bättre. I motsats till en stor del av de icke-vetenskapliga världsbilderna bygger alltså den vetenskapliga världsbilden inte på antaganden som inte ifrågasätts. Nya teorier byggs på de gamla, men då forskningen framskrider kan de tidigare antagandena visa sig vara felaktiga. Att bygga en vetenskaplig världsbild grundar sig främst på användningen av vetenskapliga metoder, inte på en färdig uppfattning av hurdan världen är utan forskning.

En icke-vetenskaplig världsbild förstås som en världsbild som byggs upp utan att vetenskapliga metoder har någon roll i sammanhanget. Metoderna kan också användas i strid med sina vetenskapliga syften. Icke-vetenskapliga världsbilder bildar inte en homogen grupp utan omfattar till exempel världsbilder i olika religioners heliga skrifter, världsbilder som hör till muntlig folktradition eller världsbilder som uttrycks i konsten.

Exempel på en icke-vetenskaplig världsbild kan vara olika skapelsemyter, som bygger på antagandet att världen skapats av en eller flera gudar. Skapelsemyterna har sitt ursprung i den muntliga berättartraditionen i forna samhällen och försöker besvara frågor som är viktiga för samhällets identitet och historia. Myterna är berättade på ett språk som alla medlemmar i samfundet kan förstå. Skaparguden eller -gudarna framställs ofta i människogestalt, men med övermänskliga krafter.

Det faller sig naturligt att beskriva skillnaden mellan en vetenskaplig och en icke-vetenskaplig världsbild genom att gå in på hur de eventuellt är motstridiga eller förenliga med varandra. När skapelseberättelserna tolkas bokstavligen förefaller de vara osanna ur vetenskapligt perspektiv. En metaforisk läsning kan dock enligt vissa tolkningar göra dem förenliga med en vetenskaplig världsbild.

Det är till fördel om examinandan noterar att individens världsbild sällan är renodlat vetenskaplig eller icke-vetenskaplig. Det är typiskt för människan att tillägna sig sin världsbild som medlem av en gemenskap. Eftersom varje individ tillhör flera gemenskaper står ingredienser för olika världsbilder till buds. Individen kommer inte nödvändigtvis att reflektera över grunderna för sin egen världsbild om de inte blir ifrågasatta av något.

Svaret på frågan är en essä, där examinandan ska beskriva hur man kan bygga en vetenskaplig världsbild på grundval av olika vetenskaper och hur den skiljer sig från en icke-vetenskaplig världsbild. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar gör examinandan några iakttagelser om en vetenskaplig världsbild eller en icke-vetenskaplig världsbild.

I ett 10-poängssvar beskriver examinandan hur en världsbild kan byggas på vetenskap och hur den skiljer sig från en icke-vetenskaplig världsbild.

I ett 15-poängssvar beskriver examinanden följdriktigt och mångsidigt hur en världsbild kan byggas på vetenskap och hur den skiljer sig från en icke-vetenskaplig världsbild. Examinanden tar upp åtminstone två olika vetenskaper.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel genom att grundligt behandla konflikten mellan en vetenskaplig och någon icke-vetenskaplig världsbild.

I grunderna för gymnasiet läroplan från 2015 (GLP15) hör uppgiften samman med kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1) och dess avsnitt "världsbild".

2. Människans ondska (20 p.)

I uppgiftens inledning hänvisas till människans ondska och till onda handlingar, men själva uppgiftsformuleringen avgränsas till att förklara onda handlingar. I ett gott svar beaktas skillnaden mellan ondska och onda handlingar.

Människans ondska har förklarats på många olika sätt i den europeiska kulturtraditionen. I den kristna traditionen kan människans ondska förklaras med arvsynden eller människans oförmåga att motstå fördärvliga frestelser. I den filosofiska traditionen har man sökt svar bland annat i bristen på kunskap, människans viljesvaghet och hennes oförmåga att tänka själv. Inom både filosofi och evolutionsbiologi och -psykologi har man också fört fram tanken om att människan är självisk till sin natur, vilket kanske skulle kunna ses som orsak till en del onda gärningar. Examinanden kan stödja sig på de ovannämnda traditionerna, men det krävs inte nödvändigtvis i ett gott svar. Det viktiga är att argumentera följdriktigt och ge goda motiveringar för de egna resonemangen.

Sokrates stod för en syn enligt vilken en person som besitter kunskap handlar moraliskt rätt. Det fick ondskan att i första hand ses som brist på kunskap. Människans oförstånd skulle därmed förklara onda gärningar. Om vi visste mer skulle vi begå färre onda handlingar. Ur dagens perspektiv kan det här framstå som ett naivt synsätt, och redan i antikens Grekland fick det kritik. Aristoteles ansåg att onda gärningar kan bero på viljesvaghet eller genuin ondska hos människan. Ondska ansåg han vara sällsynt medan viljesvaghet är betydligt vanligare. Denna tanke kan utvecklas i ett gott svar. Vi begår onda gärningar eller skadar oss själva för att vi är viljesvaga eller lata. Vi vet vad vi borde göra men väljer en lättare, mer lockande väg som ofta är fel.

Under nya tiden har ondska också förklarats med blind tilltro till auktoriteter och oförmåga att tänka själv. Auktoritetstro testades bland annat i Milgrams omtalade lydnadsexperiment på 1960-talet – med dystra resultat. Bara auktoritetens ord räckte till för att få många människor att utföra handlingar som de annars såg som onda. Likaledes på 1960-talet presenterade Hannah Arendt en teori om att åtminstone en del av människornas onda gärningar beror på att de saknar förmågan att tänka själva, inte på att de skulle vara särdeles onda. Som exempel använde hon nazisten Adolf Eichmann som dömdes till döden i en rättegång. Examinanden kan också diskutera tvingande till onda gärningar, men tyngdpunkten i svaret ska ligga på handlingar av fri vilja.

Ondska kan också förklaras med faktorer som hör samman med en människas hälsotillstånd, som till exempel en psykisk sjukdom, eller med samhällsliga faktorer, till exempel utsatthet, fattigdom eller våld i barndomen. Examinanden kan också anföra vardagligare skäl till onda gärningar, såsom avundsjuka, hämnd eller sökande efter personlig vinning, men i ett gott svar ska resonemanget höja sig från ett vardagsperspektiv till ett allmänt plan. Examinanden kan också reflektera kring möjligheten att man gör sig själv illa, men fokus ska ligga på onda gärningar som riktas utåt.

Svaret på frågan är en essä, där examinanden ska diskutera varför människor begår onda gärningar. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar gör examinanden några iakttagelser om orsaker till att människor begår onda gärningar.

I ett 10-poängssvar diskuterar examinanden orsaker till att människor begår onda gärningar.

I ett 15-poängssvar diskuterar examinanden följdriktigt och mångsidigt orsaker till att människor begår onda gärningar.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar genom att relatera det till synsätt på orsaker till onda gärningar till exempel i den filosofiska eller religiösa traditionen.

I GLP15 hör uppgiften ihop med kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2) och i synnerhet avsnitten "natur- och humanvetenskapliga, sekulära och religiösa, filosofiska och populärkulturella människosyner och -ideal" och "olika uppfattningar om ett gott liv samt vilken roll andra människor, djur och miljö spelar i ett gott liv".

3. Att ta seden dit man kommer (20 p.)

Examinanden kan närma sig uppgiften till exempel med konservativa och liberala samhällen som utgångspunkt. I konservativa samhällen håller man fast vid rådande värden, seder, traditioner och andra konventioner. I sådana samhällen krävs i allmänhet uttryckligen det beteende som ordspråket avser. I liberala samhällen däremot är öppenheten större för nya seder och konventioner. Till exempel invandrare eller besökare i landet kan följa sina egna traditioner, så länge de inte bryter mot samhällets grundläggande värden. I ett gott svar påpekas att alla gemenskaper i praktiken dock har vissa okränkbara värden som utgör deras grundval. Till exempel Finland är ett förhållandevis liberalt samhälle, men tillåter inte demokratimotstånd och håller fast vid individens integritet och människolivets okränkbarhet.

I ett gott svar reflekterar examinandens över i vilken mån det är moraliskt acceptabelt att foga sig till rådande seder och om det kan ses som ett moraliskt krav. Det faller sig naturligt att skilja mellan olika typer av värden i svaret och diskutera hur viktiga de är i förhållande till varandra. I den västerländska etiktraditionen har till exempel moraliska värden i allmänhet setts som universella och autonoma. Det betyder att de gäller överallt och att de inte är underordnade andra värden eller faktorer. Således kan till exempel traditioner, seder och lagar vara moraliskt förkastliga. Ett syfte med lagar är att säkerställa att moralen upprätthålls, men det här målet kan lagarna i olika länder dock eftersträva på olika sätt. Lagarna kan dessutom misslyckas i att uppnå målet, och alla moraliska aspekter är inte reglerade i lag. Till exempel äktenskapsbrott är inte längre ett brott i Finland eller många andra västländer. Lagarna avser i allmänhet bara att trygga samhällets viktigaste moraliska grundvärden.

Seder och andra normer hänger däremot inte nödvändigtvis samman med moral. I många västländer är det till exempel kutym att äta med kniven i höger och gaffeln i vänster hand. Den här sedvänjan eller normen som styr gott uppförande är inte moralisk. En människa som äter med gaffeln i höger hand handlar inte omoraliskt. Examinanden kan dock påpeka i sitt svar att det i allmänhet ses som respektfullt mot omgivande människor att iaktta etikett och andra seder. Det är också värt att notera att det i alla stater finns minoriteter som ofta följer annorlunda normer i fråga om seder och att det här accepteras.

Examinanden kan också närma sig uppgiften med att ta ställning till om kulturrelativism är en trovärdig teori om grunden för moraliska värden. Enligt kulturrelativismen är moralen relativ: den är alltid bunden till den rådande tidsperioden och kulturen, och några objektiva värden existerar inte. Ett problem som uppstår är hur man ska göra då kulturer med avvikande grundläggande moraliska värden möts. Måste den ena kulturens företrädare tolerera den andra kulturens kutymmer, även då sederna kränker deras grundläggande värden? Då respekterar ju inte medlemmarna i den senare kulturen värdena i den förra kulturen.

Examinanden kan också påpeka att det verkar finnas vissa moraliska grundläggande värden som är rätt allmänt godtagna. Det visar till exempel människorättsförklaringarna och att de har antagits i mycket stora delar av världen.

Svaret på frågan är en essä, där examinandens ska diskutera på vilka grunder ordspråket att "ta seden dit man kommer" kan försvaras och kritiserats. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar anger examinandens någon grund på vilken ordspråket kan antingen försvaras eller kritiserats.

I ett 10-poängssvar diskuterar examinandens minst en grund på vilken ordspråket kan försvaras och en grund på vilken det kan kritiserats.

I ett 15-poängssvar diskuterar examinandens följdriktigt och mångsidigt grunder både för och emot ordspråket.

För att få toppoäng ska examinandens fördjupa sitt svar till exempel genom att reflektera över ordspråket ur ett människorättsperspektiv.

I GLP15 ansluter sig uppgiften till kursen Individ och samhället (LK3) och avsnittet "interaktion och gemenskap mellan individer: det privata och det offentliga, erkännanderelationer och signifikanta andra, roller och gemensamma normer".

4. De sorgmodiga sångernas land (20 p.)

Martti Syrjä, som skrivit texten till Eppu Normaalis låt "Murheellisten laulujen maa" (De sorgmodiga sångernas land), säger att den kommenterar finska "självömkans-schlagrar" (bakgrundsruta till material 4.A). I det här ljuset ska låttextern framför allt tolkas som en parodi på de här schlagerarna. Även om man inte känner till dem och andra texter som parodieras (t.ex. Juhani Aho's novellsamling *Katajainen kansani*, på svenska: *Enris och andra gamla och nya spånor*) går låtens beskrivning av finsk kultur att känna igen som en stereotyp. I ett gott svar tar examinandens följdriktigen inte för givet att Desperata Einar (Einari Epätoivo) som nämns i slutet av låten skulle representera en typisk finne. Det väsentliga i ett gott svar är att beakta att det inte existerar någon finländsk människotyp eller enda finländsk kultur. En indirekt syftning på det här är

de stormän i Finlands historia som ses skymta bakom sångaren i videon; de uppfattas allmänt som företrädare för finländsk kultur men saknar likhet med Desperata Einar. Stormännens innebörd i videon kan tolkas på flera sätt.

I låttexten utgör de karga nordliga naturförhållandena bakgrunden till den finländska kulturens historiska utveckling. Utgångspunkterna i livet är inget vidare då frosten tar skörden, annat arbete inte finns att tillgå och ens lott verkar bli den våldsamma och spritdränkta livsstil som förfäderna med sina krigserfarenheter lämnat i arv. Låttexten kan få en att tro att finländarnas liv allmänt framställs så här, låt vara i parodiskt ljus. Bysterna på stormännen ur Finlands historia, som i videon skymtar bakom sångaren, skapar en historisk kontext för sångens berättelse, men samtidigt komplicerar de tolkningen eftersom vi vet att storheterna levde ett helt annorlunda liv än Desperata Einar. Det här ger möjligheten att tolka att låten bara handlar om en viss befolkningsgrupp eller socioekonomisk klass, som har lidit värst av de trauman som orsakats av kriget eller är vanlottade av andra orsaker.

I ett gott svar bygger bedömningen av låtens överensstämmelse med finländsk kultur på fakta eller åtminstone på en bredare förståelse av finländsk kultur än den bild som låten ger. Examinanden kan avgränsa sitt svar till dagens situation eller behandla utvecklingen i ett historiskt perspektiv. Till exempel antalet självmord i Finland har minskat under åren, och den gamla uppfattningen om Finland som statistiketta i fråga om självmord stämmer inte längre. Numera har Finland statistiskt sett ungefär samma självmordsfrekvens som till exempel Belgien, Frankrike och Ungern och klart lägre än i många länder i Östeuropa. Den yngre generationen använder också betydligt mindre alkohol och trenden pekar fortsatt nedåt. Vissa kulturella minoriteter i Finland, till exempel muslimerna, dricker inte alls eller mycket måttligt med alkohol. Den dystra och tröstlösa beskrivningen av finskheten i låten står också i strid med internationella undersökningar om lycka: Enligt *World Happiness Report* var Finland det lyckigaste landet i världen 2020.

Samtidigt är Finland i jämförelse med andra västländer alltjämt ett land med mycket våld, och i synnerhet kvinnovåld är tyvärr vanligt. Statistiken över familjevåld är dyster läsning år efter år. I det här avseendet kan den våldsbenägenhet som beskrivs i "Murheellisten laulujen maa" ses som något som fortfarande är en del av den finländska kulturen.

Synpunkterna ovan visar att det inte är meningsfullt att betrakta finländsk kultur som ett homogent, odelat fenomen. Examinanden kan ytterligare argumentera för den här synen till exempel genom att hänvisa till skillnaderna i levnadssätt och värden mellan stadsbor och landsbygdsbefolkning eller till hur annorlunda

världsbild de stora årskullarna som fötts efter krigen har jämfört med dagens ungdom. Ett gott svar förmedlar en klar och följdriktig uppfattning om vad kultur överlag handlar om. Det är motiverat att behandla kultur i vid bemärkelse och omfatta allt inlärt, såsom språk, seder, människorelationer, arbete och samhällsstruktur.

Svaret på frågan är en essä, där examinanden ska reflektera över hur den finländska kulturen framställs i "Murheellisten laulujen maa" och bedöma om beskrivningen stämmer överens med den finländska kulturen. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar behandlar examinanden på ett förståeligt sätt bilden av finländsk kultur i låten eller gör en meningsfull bedömning av hur träffande den är. Alternativt gör examinanden några iakttagelser både om låten och om hur träffande den är.

I ett 10-poängssvar behandlar examinanden på ett förståeligt sätt bilden av finländsk kultur i låten och gör en meningsfull bedömning av hur träffande den är.

I ett 15-poängssvar behandlar examinanden frågan mångsidigt och bedömningen är välunderbyggd. Svaret bildar en följdriktig och enhetlig helhet.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel genom att diskutera kulturernas mångfald i Finland eller möjligheterna att beskriva kulturer med hjälp av konsten.

I GLP15 hör uppgiften ihop med kursen Kulturens inverkan på människans åskådning (LK4), särskilt avsnittet "den finländska kulturens och identitetens historiska utveckling, mångfald och minoritetskulturer i Finland".

5. Religion och politik (20 p.)

Religion är till sin natur en social företeelse. Därför kan den också ha en nära koppling till politik. Religionens inverkan på politiken kan behandlas på många olika sätt. I ett gott svar avgränsar examinanden dock sin synvinkel så att svaret bildar en meningsfull helhet. Den kan till exempel koncentrera sig på någon religion eller ett visst område inom politiken. Allmänt taget kan frågan granskas ur perspektivet för en liberal eller konservativ, inklusive fundamentalistisk religiositet. För att belysa mer allmänna synpunkter ska examinanden ge exempel. En god insikt är att religionen kan påverka politiken endast genom människors tänkande och handlande. På en abstrakt nivå påverkar religionen ingenting. Det kortfattade resonemanget

nedan om en religions eller religiös åskådningens inverkan ska tolkas som den inverkan tänkandet och handlandet hos människor med den religiösa åskådningen har.

Religionens inverkan på politiken kan behandlas till exempel med utgångspunkt i hur de mänskliga rättigheterna kom till och hur de efterlevs. De mänskliga rättigheterna har ingen enskild källa, och man kan tänka sig att religiösa åskådningar varit en av källorna. Åskådningarna kan stödja respekten för de mänskliga rättigheterna och på så sätt påverka politiken och lagstiftningen. I vissa fall kan religiösa åskådningar dock tvärtom utgöra ett hinder för att de mänskliga rättigheterna efterlevs. Ett exempel är den i kristna kretsar allmänt förekommande negativa inställningen till homosexuella, som bidrog till att homosexualitet fanns kvar i finsk strafflag så länge som till 1971. I många muslimska länder är situationen fortfarande densamma och någon förändring är inte i sikte.

Religiösa åskådningar anses ofta stödja politisk konservatism och starka rådande strukturer, även då dessa är uppenbart orättvisa och omänskliga. Till exempel det motstånd mot preventivmedel som är vanligt inom den katolska kyrkan har förhindrat effektiva lösningar för att stoppa hiv och bekämpa fattigdom i många länder i Afrika och på Filippinerna. Konservatismen gäller dock inte alla katolska länder och alla fall. I Latinamerika finns den så kallade befrielse-teologin, en politisk rörelse som försöker kullkasta politiska strukturer som förtrycker fattiga.

Religionens inverkan på politiken kan vara mycket komplex och mångskiktad. Ett exempel är den politiska konflikten mellan Israel och palestinierna som har djupa religiösa och historiska rötter. Tvisten handlar bland annat om vem som har rätt till Tempelberget i Jerusalem som är en helig plats för båda kontrahenterna.

I Finland har kristendomen haft en betydande inverkan på bland annat utbildningspolitiken, lagstiftningen om utbildning och via den på undervisningen i åskådningssämen. Enligt gällande lagstiftning måste alla elever som hör till evangelisk-lutherska eller ortodoxa kyrkan i Finland studera religion i grundskolan och gymnasiet och kan inte välja livsåskådningsskaps. Däremot får de som inte hör till de här kyrkorna välja om de studerar religion eller livsåskådningsskaps. Att den här situationen som kränker grundskoleelevernas och gymnasisternas likvärdighet har uppstått beror på att lagstiftningen om religionsundervisning inte har reviderats för att motsvara den om livsåskådningsskaps som är ett yngre läroämne. Att riksdagen inte har tillåtit församlingsmedlemmar att välja livsåskådningsskaps visar på maktförhållandena mellan riksdagsledamöterna i fråga om åskådning. Riksdagen har dominerats av en konservativ tolkning, enligt vilken kyrkomedlemmarnas rätt att få undervisning i sin egen religion uppfylls då

de deltar i religionsundervisningen. Man har inte tolkat rätten till undervisning i den egna religionen som frihet att välja mellan åskådningsämnen, vilket vore en liberal tolkningslinje.

Maktförhållandena i riksdagen när det gäller åskådningar har också påverkat äktenskapslagstiftningen i Finland. Innan den könsneutrala äktenskapslagen trädde i kraft 2017 kunde endast män och kvinnor gifta sig med varandra. Den här lagen vilade på den kristna uppfattningen att äktenskapets syfte är att paret skaffar barn.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinandena med hjälp av exempel ska diskutera hur religion kan påverka politiken. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar gör examinandena några iakttagelser om religionens inverkan på politiken och ger minst ett exempel.

I ett 10-poängssvar diskuterar examinandena religionens inverkan på politiken och ger minst två exempel.

I ett 15-poängssvar diskuterar examinandena fördjupat och mångsidigt religionens inverkan på politiken, och ger minst två utförliga exempel.

För att få toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar till exempel genom att behandla ämnet ur historisk synvinkel eller placera sitt resonemang i ett mer generellt samhällsligt sammanhang.

I GLP15 hänger uppgifterna samman med kursen Livsåskådningarnas värld (LK5) och dess innehåll "hur vår tids mest betydande världsåskådningar, såsom sekulär humanism och de stora världsreligionerna förhåller sig till samhället, seder och bruk, moral, politik och vetenskap; liberal och fundamentalistisk religiositet".

6. Att skaffa eller inte skaffa barn – ekonomisk och ekologisk hållbarhet (20 p.)

Familjetillökning och barnlöshet är ofta ett mycket känsligt ämne, och människors val i sammanhanget ses som en privatsak. Samtidigt har individernas beslut i frågan stora följdverkningar på befolkningsnivå. Materialen till uppgiften presenterar två infallsvinklar på temat, en ekologisk och en ekonomisk. Ur ekonomiskt perspektiv är det ett stort problem att finländarnas iver att skaffa barn har minskat, eftersom befolkningen åldras, skattebetalarna blir färre och försörjningskvoten försämras. Å andra sidan har den ekologiska krisen, konsumtionskulturen och överbefolkningen fått allt fler att frivilligt välja barnlöshet.

I ett gott svar kan examinanden utveckla de synpunkter som ingår i materialen eller alternativt betona människors frihet att själva bestämma över sin förökning oberoende av omständigheterna. Eftersom ämnet är ytterst svårt och det är besvärligt att hitta någon entydig lösning på problematiken kan examinanden också skriva ett gott svar genom att balansera mellan de två synvinklarna. Det väsentliga är att föra en övertygande och följdriktig argumentation och att bilda en egen ståndpunkt.

I ett svar som fokuserar på naturskydd och överbefolkning kan examinanden till exempel ta ställning till om frivillig barnlöshet fungerar bättre än ett barns -modellen i Kina. Examinanden kan närma sig frågan antingen från ett praktiskt eller moraliskt perspektiv, såsom i materialet.

I behandlingen av det ekonomiska perspektivet är det bra att beakta till exempel motsättningen mellan samhällets befolkningspyramid i Finland och den globala överbefolkningen.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinanden med hjälp av materialen ska diskutera om en individ som funderar på att skaffa barn ska beakta följderna av sitt beslut för samhället och miljön. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar gör examinanden några iakttagelser om huruvida en individ som funderar på att skaffa barn ska beakta följderna av sitt beslut för samhället och miljön.

I ett 10-poängssvar diskuterar examinanden med hjälp av materialen om en individ som funderar på att skaffa barn ska beakta följderna av sitt beslut för samhället och miljön.

I ett 15-poängssvar diskuterar examinanden följdriktigt och mångsidigt om en individ som funderar på att skaffa barn ska beakta följderna av sitt beslut för samhället och miljön. Examinanden utnyttjar materialen i sitt resonemang.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa svaret till exempel genom att koppla det till en trovärdig bild av framtidens samhälle.

I GLP15 hör uppgiften samman med kursen Teknologi, världsåskådningar och mänsklighetens framtid (LK6), särskilt till dess innehåll "vändpunkter gällande människans världsbilder och världsåskådningar samt tekniska genombrott som påverkat människans uppfattning om världen och sig själv".

Del 2: 30-poängsuppgifter

7. Privilegier och jämlikhet (30 p.)

Materialet till uppgiften är ett videoklipp som handlar om den så kallade privilegiepromenaden (7.A) och en lista med utvalda påståenden som görs under promenaden (7.B). Promenadens syfte är att åskådliggöra rådande antaganden i samhället som inverkar på hur människogrupper och individers jämlikhet förverkligas i praktiken. I material 7.B ingår en rad påståenden som deltagarna i promenaden ställs inför.

I privilegiepromenaden tar man ett steg framåt varje gång ett påstående stämmer för ens egen del och ett bakåt om det inte gör det. Slutresultatet blir att en del av deltagarna kommer framåt en god bit medan en del till och med kan hamna bakom startlinjen.

7.1 (15 p.)

I ett gott svar kan examinanden för det första motivera valet av viktigaste och minst viktiga aspekter med hur mycket möjligheter eller begränsningar de verkar medföra i en människas liv. Om det till exempel saknas möjligheter att röra sig hinderfritt kan en individ bli helt utestängd från vanliga verksamheter i samhället. Vissa av de andra aspekterna, såsom religiösa helgdagar, begränsar inte friheten och valfriheten på samma sätt. Betydelsen av vissa påståenden – till exempel de som rör kön eller sexuell identitet – kan också hänga samman med inställningen i samhället och lagstiftningen. I en del samhällen kan det vara förbjudet i lag för människor av samma kön att sällskapa med varandra, medan det i andra samhällen snarare handlar om enskilda människors attityder.

För det andra kan motiveringarna röra individens identitet och goda liv. Examinanden kan reflektera över om vissa saker är viktigare än andra för en människas identitet och goda liv. En meningsfull aspekt att gå in på i det här avseendet är också individens upplevelse av antingen privilegium eller brist på det, ”att halka efter”. Det kan ha stor betydelse för människans identitet och upplevelse av delaktighet om hon ”halkar efter” på flera punkter i listan – eller om hon tvärtom befinner sig i en avsevärt privilegierad ställning i förhållande till andra.

Svaret på frågan är en essä, där examinanden från listan ska välja ut de två aspekter som i hans tycke är viktigast med tanke på jämlikhet och de två minst viktiga samt motivera sina val. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar ger examinanden några synpunkter på varför hen anser att de aspekter hen valt är viktiga eller mindre viktiga med tanke på jämlikheten.

I ett 8-poängssvar motiverar examinanden alla sina fyra val ur jämlikhetens perspektiv.

I ett 12-poängssvar motiverar examinanden alla sina fyra val följdriktigt och mångsidigt ur jämlikhetens perspektiv.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel genom att relatera sina motiveringar till den aktuella samhällssituationen eller genom att placera dem i ett meningsfullt historiskt sammanhang.

7.2 (15 p.)

Omständigheter som inverkar på om jämlikheten förverkligas är till exempel uttalade antaganden och normer, attitydklimat och lagstiftning. I ett gott svar förstår examinanden att skilja mellan dem. Betydelsen av till exempel listans påståenden som rör kön och sexuell identitet hör ihop med hur samhället och lagstiftningen förhåller sig till dem. I ett gott svar kan examinanden också jämföra det finländska samhället med några andra. I vissa samhällen är det förbjudet i lag för personer av samma kön att sällskapa med varandra, medan inställningen i Finland mer handlar om enskilda människors attityder. Samma angreppssätt kan också tillämpas på behandlingen av de andra påståendena på listan.

Examinanden kan dessutom reflektera kring varför det över huvud taget finns skäl att granska rådande dolda antaganden i samhället kritiskt såsom man gör i privilegiepromenaden. Sådana skäl skulle kunna vara till exempel att man då kan rätta till diskriminerande strukturer som inte upptäckts tidigare, att alla människors kunskaper och förmågor kommer till användning eller att marginaliseringen och ojämlikheten minskar. Som en nytta på ett allmännare plan kan examinanden ange hela samhällets utveckling: om man inte får eller vill ifrågasätta antaganden, konventioner eller normer avstannar samhällsutvecklingen eller går rentav bakåt.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinanden ska diskutera hur jämlikhet förverkligas i dagens samhälle i Finland med utgångspunkt i de aspekter hen valt i uppgiftens första del. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar ger examinanden några synpunkter på hur jämlikhet förverkligas i dagens samhälle i Finland utgående från de aspekter hen valt.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden hur jämlikhet förverkligas i dagens samhälle i Finland utgående från de aspekter hen valt.

I ett 12-poängssvar diskuterar examinanden fördjupat och mångsidigt hur jämlikhet förverkligas i dagens samhälle i Finland utgående från de aspekter hen valt.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel genom att jämföra Finland med några andra samhällen.

I GLP15 hänger uppgiften ihop med kursen Individ och samhället (LK3), avsnitten "människan som social varelse, interaktion och gemenskap mellan individer: det privata och det offentliga, erkännanderelationer och signifikanta andra, roller och gemensamma normer" och "— — samhällsstrukturer, och kännetecken för det moderna västerländska samhället samt hur dessa grunder påverkar individens liv". Uppgiften anknyter också till kursen Kulturens inverkan på människans åskådning (LK4) och dess innehåll "den finländska kulturens och identitetens historiska utveckling, mångfald och minoritetskulturer i Finland", "växelverkan mellan kulturer och civilisationer samt monokulturalismens omöjlighet: kulturell mångfald och global kultur samt deras olika inverkan på livsåskådningar och samhällen" och "etnocentrism och rasism samt ömsesidig respekt och jämställdhet i olika kulturer i ett historiskt perspektiv".

8. Georg Henrik von Wrights humanism (30 p.)

8.1 (15 p.)

G. H. von Wright säger i textutdraget att det inte finns något allenaordande allmänt svar på frågan vad humanism är. Enligt honom har humanism förståtts på olika sätt i olika tider. Till exempel renässanshumanismen skiljer sig från von Wrights egen tids marxistiska eller socialistiska humanism.

G. H. von Wright beskriver sin egen humanism som ett försvar av människans väl. Människans väl inbegriper enligt honom "allt som är bra för henne och som gör henne gott". Han betonar att människans förutsättningar för ett gott liv och lycka förändras med tiden, då exempelvis teknologiska innovationer förändrar livsvillkoren och näringarna. Varje människa ska enligt honom ha samma möjligheter att förverkliga sitt väl. Detta förutsätter att man i samhället hittar en balans mellan ordning och villkoren för ett

gott liv. Han påpekar att man i försvaret av människans väl starkare måste betona solidariteten mellan människor än individens självförverkligande, även om dessa två enligt honom inte skarpt kan skiljas åt.

Enligt G. H. von Wright söker humanismen människans väl, som uppfylls under människans livstid. Han ser humanismen som ett slags människolivets proteströrelse, som försvarar de samhälleliga villkoren för att det goda ska förverkligas mot alla former av förtryck. För honom verkar en humanist vara en samhälleligt aktiv medborgare som utövar kritiskt tänkande och anstränger sig för att förbättra de rådande förhållandena.

I ett gott svar noterar examinandena att von Wrights humanism har både socialistiska och liberala drag. Begreppet solidaritet har använts också inom liberalismen, men under von Wrights egen tid förekom det framför allt inom den marxistiska och socialistiska tanketraditionen. Att framhäva individens autonomi, självförverkligande och frihet är typiskt för den liberala tanketraditionen.

Svaret på frågan är en essä, där examinandena utgående från textutdraget ska beskriva hur G. H. von Wright förstår humanismen. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar gör examinandena utifrån textutdraget några iakttagelser om G. H. von Wrights humanism.

I ett 8-poängssvar beskriver examinandena utgående från textutdraget hur G. H. von Wright förstår humanismen.

I ett 12-poängssvar beskriver examinandena följdriktigt och mångsidigt utgående från textutdraget hur G. H. von Wright förstår humanismen.

För att få toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar till exempel genom att beskriva den samhälleliga aktivitet som ingår i von Wrights humanism.

8.2 (15 p.)

I ett gott svar faller det sig naturligt att utgå från G. H. von Wrights tanke att varje tidsperiod själv definierar vad humanism betyder och vilken dess roll är. Examinandena kan föra fram att den humanistiska livshållning som G. H. von Wright beskriver i textutdraget fortfarande är aktuell. Examinandena kan också ge alternativ till den. I bägge fallen är det viktigt med omsorgsfulla motiveringar. I ett gott svar behöver examinandena inte

beakta den eventuella skillnaden i betydelse mellan termen "livshållning" som von Wright använder och termen "livsåskådning", som används i läroämnet livsåskådningskunskap, men det kan ses som en förtjänst.

En meningsfull utgångspunkt för svaret är att diskutera vilken roll solidaritet och individens självförverkligande kunde ha i vår tids humanism. På motsvarande sätt kan man diskutera vilken roll aktivt medborgarskap och kritiskt tänkande spelar i anknytning till motstånd mot förtryck. Examinanden kan till exempel påpeka att högerpopulistiska rörelser, som rentav är öppet vetenskaps- och bildningsfientliga, har fått en alltmer betydande ställning i mediedebatten i många länder i Europa och i USA. Mot den här bakgrunden kan man föra fram att en humanism som betonar det kritiska förnuftet i dag skulle kunna vara en proteströrelse mot de antirationella tendenserna i populismen.

I det citerade textutdraget ägnar G. H. von Wright ingen uppmärksamhet åt ekologiska aspekter, även om sådana förekommer på andra ställen i samma text. Därför räknas det inte som ett fel om examinanden valt att kritisera G. H. von Wrights humanism för att förbigå ekologiska synpunkter. I vilket fall som helst ses det som en förtjänst om examinanden går in på frågan i vilken mån det är möjligt för en humanist som verkar för människans väl att ta allvarlig hänsyn till ekologiska aspekter.

Svaret på frågan är en essä där examinanden ska diskutera vilken roll den humanistiska livsåskådningen kan ha i vår egen tid. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar gör examinanden några iakttagelser om den humanistiska livsåskådningens roll i vår egen tid.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden den humanistiska livsåskådningens roll i vår egen tid.

I ett 12-poängssvar diskuterar examinanden följdriktigt och mångsidigt den humanistiska livsåskådningens roll i vår egen tid.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel med att grundligt analysera vår egen tids särdrag och de utmaningar som de medför för humanismen.

I GLP15 hör uppgiften samman med kursen Livsåskådningarnas värld (LK5) och dess innehåll "de världsåskådningar som — — sekulär humanism grundar sig på".

9. Mänsklighetens gränser (30 p.)

9.1 (10 p.)

I filmscenen anges två huvudsakliga grunder till varför Andrew inte är en människa: han är inte en människa i genetiskt avseende och han är odödlig. I ett gott svar behandlar examinandena bägge grunderna.

Examinanden kan till exempel konstatera att arvsmassan används som ett biologiskt kriterium för att skilja åt arter. Av det följer att Andrew inte kan vara människa trots att han är mycket människolik till utseende, tänkande och känslor. Samtidigt måste det i ett gott svar påpekas att arvsmassan inte nödvändigtvis är den enda faktorn som kan ses som väsentlig med tanke på mänsklighet. Det är relevant att diskutera om till exempel förmågan att tänka och känna som människor de facto hör till de viktigaste egenskaperna.

Examinanden kan också behandla Andrews svar på den första grunden. Han konstaterar att många människor har konstgjorda organ, alltså är också människorna delvis konstgjorda. Observationen är riktig, och håller redan streck i våra dagar. Andrew hävdar att han är delvis människa. Examinanden kan dock konstatera att han i genetiskt avseende inte är människa över huvud taget.

När Andrew får frågan till vilka delar han är människa, svarar han att han är människa i hjärtat, det vill säga att han känner på samma sätt som människor. Trots att Andrew endast använder en språklig bild, kan hans svar tolkas bokstavligt och examinandena kan anta att gestalten i filmen verkligen har ett människohjärta. Det här räknas inte som ett fel, för examinandena förutsätts inte känna till det större sammanhanget för filmsekvensen. I det här fallet ska hen dock på ett trovärdigt sätt ta ställning till frågan huruvida ett fungerande människohjärta räcker för att göra någon till människa.

Den andra grunden till att Andrew inte kan räknas som människa är hans odödlighet. Examinanden kan till exempel reflektera kring om dagens människor skulle upphöra att vara människor om de blev odödliga, till exempel till följd av den medicinska utvecklingen. I filmen sågs odödligheten som en väsentlig grund, för den skulle väcka för mycket avund och hat hos andra människor. Det faller sig naturligt att granska de här argumenten med hjälp av en analogi. Kan dagens människor ha några lika eftertraktade egenskaper som skulle orsaka avund och hat på samma sätt? Skulle de egenskaperna räcka för att göra dem till något annat än människor?

Svaret på frågan är en essä, där examinandena ska ta ställning till om de grunder som i filmklippet förs fram för att förneka Andrews mänsklighet är goda. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

Ett 3-poängssvar är ett resonemang med rimliga motiveringar för hur övertygande en av grunderna i videon är när det gäller att förneka Andrews mänsklighet. Alternativt gör examinandena spridda iakttagelser om de två grunderna som förs fram i videon.

Ett 5-poängssvar är ett resonemang med följdriktiga och mångsidiga motiveringar för hur övertygande en av grunderna i videon är när det gäller att förneka Andrews mänsklighet. Examinandena kan alternativt med hjälp av rimliga motiveringar diskutera trovärdigheten hos de två grunderna som anges i videon.

Ett 8-poängssvar består av ett resonemang med följdriktiga och mångsidiga motiveringar för hur övertygande de två grunderna i videon är när det gäller att förneka Andrews mänsklighet.

9.2 (20 p.)

Det krävs en meningsfull motivering för att vi ska kunna säga att en viss person eller varelse ska ha eller inte ha en viss rättighet. De mänskliga rättigheterna anses vanligen tillkomma alla människor enbart på grund av att de är människor. På samma grund kunde man tänka att Andrew inte har mänskliga rättigheter. Om de mänskliga rättigheterna har någon annan grund än att innehavaren av dem ska tillhöra arten människa kunde också Andrew ha dem. Uppgiften går ut på att diskutera på vilka grunder de mänskliga rättigheterna eller jämförbara rättigheter kan tillkomma en medveten och tänkande varelse, vilket också Andrew utan tvekan är. I ett gott svar kan de mänskliga rättigheterna avgränsas till att gälla bara människan, men resonemanget ska också beakta motiveringar enligt vilka även varelser (eller personer) som Andrew kunde ha rättigheter jämförbara med de mänskliga rättigheterna.

Examinandena kan inleda sitt resonemang med människoartens biologiska egenskaper, men ett gott svar förutsätter också reflektion kring de mentala egenskaperna. I den filosofiska traditionen har man ofta betonat människans kognition, kreativitet, uppfinningsrikedom, förmåga att känna samt att verka som moralisk agent. I filmen har också Andrew de här egenskaperna. Alltså kräver ett gott svar att examinandena också tar upp de här eller likartade egenskaper.

Många filosofer har kritiserat att de nuvarande mänskliga rättigheterna begränsas till enbart människor. Till exempel djurrättskämpar har beskyllt rättighetsförklaringarna för speciesism, det vill säga artdiskriminering. Speciesism är diskriminering riktad mot andra djur än människan, jämförbar med rasism och sexism. År 1993 grundade filosoferna Peter Singer och Paola Cavalier det så kallade *Great Ape Project*, som strävar efter att alla stora människoapor ska ges okränkbara rättigheter som delvis motsvarar de mänskliga rättigheterna.

Redan före *Great Ape Project* hade Singer försvarat djurens rättigheter i flera årtionden. Han utgår från djurens förmåga att känna lidande. Filosofen Tom Regan har i sin tur föreslagit att det räcker med till exempel minne, känslor, vilja, varseblivningsförmåga, målinriktat handlande samt en uppfattning om framtiden och jaget för att göra levande varelser värdefulla i sig själva. Utifrån de här kriterierna skulle en stor del av däggdjuren förtjäna motsvarande okränkbara rättigheter som getts människorna.

Examinanden kan också notera att man i olika kulturer och olika tider har gjort upp likartade principer som människorättsförklaringarna, men att dessa haft en begränsad tillämpning. Ett exempel är att de grundläggande rättigheterna har ansetts vara förbehållna ett visst stånd, såsom adeln, eller att kvinnornas rättigheter har varit mindre omfattande än männens. I många kulturer har man dessutom hållit sig med slavar som inte hade samma rättigheter som fria medborgare. I princip är det därmed möjligt att vissa grundrättigheter i framtiden kommer att anses tillhöra en större grupp levande varelser än tidigare.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinandens ska diskutera på vilka grunder en medveten, tänkande varelse ska ha mänskliga rättigheter eller med dem jämförbara rättigheter. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

Ett 5-poängssvar är ett resonemang med trovärdiga motiveringar för ett kriterium för att göra en tänkande varelse förtjänt av mänskliga rättigheter eller med dem jämförbara rättigheter. Alternativt kan examinandens göra spridda iakttagelser om flera kriterier.

Ett 10-poängssvar är ett resonemang med rimliga motiveringar för flera kriterier för att göra en tänkande varelse förtjänt av mänskliga rättigheter eller med dem jämförbara rättigheter.

Ett 15-poängssvar är ett resonemang med följdriktiga och mångsidiga motiveringar för flera kriterier för att göra en tänkande varelse förtjänt av mänskliga rättigheter eller med dem jämförbara rättigheter.

För att få toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel genom att jämföra situationen med djurs eller kvinnors rättigheter eller behandla grunderna för människorättsförklaringen, det vill säga det som deklARATIONER av det här slaget över huvud taget är avsedda att skydda.

I GLP15 hör uppgiften samman med kursen Teknologi, världsåskådningar och mänsklighetens framtid (LK6), särskilt avsnitten "vändpunkter gällande människans världsbilder och världsåskådningar samt tekniska genombrott som påverkat människans uppfattning om världen och sig själv: människan som en aktör som aktivt påverkar sitt liv och sin omgivning" och "framtidsforskning, artificiell intelligens, humanism, transhumanism och kritik av dessa med stöd av de nyaste forskningsresultaten".